

ברגע הנכון

מאת חנן קבר

רק לעתים רחוקות מופיע אצלנו רומן עברי בי עיתוי מוצלח בליכוד כמו זה שנפל בחלקו של המנוחה נפתלי ספרו החדש של עמוס עוז. יציאתו מכתבש הדפוס ימים ספורים לפני המלחמה בלבנון הוסיפה לספר פוליטי זה כוונת אקטואלי רביעועמה. כעת, כאשר האידיאולוגיה הציונית השלטת עוברת שינויים עקרוניים בליכוד, השיאם החדש הוא המלחמה האחרונה: שינויים מצוינות של פשרה המבקשת להיות בכבוד עם שכניה לצינות של כוח ושל שליטה על עם זר; כאשר השימוש בכוח צבאי כמטרה את צרכי ההגנה של הבית הלאומי הוסר לטוב הוא רק כמאמרה לאסטרטגיה של סדר אזורי חדש; כאשר גורמות ותיקות של התנהגות פוליטית דיקטטורית נשחקות כדי יום; ובקיצור: כאשר השינויים המתהוללים לנגד עינינו נוגעים עד לשרשי חינו בארץ הזאת. דומה שיסגן משיבות פוליטיות ואידיאולוגיות אשר רק הספרות היפה תוכל למלא אותן בדרכה המיוחדת.

בספרו "מנוחה ובנוחה" כתמודד עוז עם שאלות אקטואליות במימד הנפשי וההיסטורי שלהן. בעזרת הכלי הספרותי הוא בוחן הנחות יסוד ואף כנותן כמה כוון. בראש וראשונה כותב עוז בספרו על שאלה פוליטית שהפכה לאחרונה לנוקבת במיוחד: כיצד אירע שהנועם העבודה בעלת העבר המפואר עומדת ריקה ומדלדלת כוחות לנוכח ארועים גורמי ליום כאלה? מדוע אין היא מסוגלת להגן כראוי על הגשמתם של ערכים אלמנטריים שהדריכו אותה במשך שנים, ואשר נדרשים כעת לנגד ציניה? החשובה במציץ עוז היא מענה ספרותי מרתק. קל להבחין כי עיקרה של האמירה הפוליטית שבספר היא כי הנועם העבודה מתה, המנוחה הנכונה היא עוברת לכל אורך הספר, ואשר גלקחה מתפילת "אל מלא החמים" היא מותה הנפשי של הנועם העבודה. מוות, שהוא בתשבון אחרון גם מותה הפזי ליטי. התרפתקנות המסוכנת של יונתן ליפשיץ התו לך למטרה כדי לממש את עצמו אינה מסתיימת בסוחר הפזי. אך חזרתו הביתה אל הקיבוץ השליו שממנו ביקש להתלך הוא עדות למוות נפשי, עייפות ואין אונים שלו ושל דור הבנים של חנועת העבודה. שינוחן ליפשיץ הוא ממיצגיו ברומן.

כאשר אני אומר שעוז כתב ספר פוליטי אין כוון נהי רק למסר של הספר, הניתן גם לניסוח מוצגני. הצובדה שעוז כתב ספר פוליטי פירושה כמובן גם יחס מיוחד בין הכתיבה שלו לבין המנגנון הספרותי שמהיכו היא עולה. ולכן כאשר אני טוען כי לפנינו רומן פוליטי טוב, אני מבקש לציין כי זהו ספר הלוקח על גבו הספרותי מידה רבה של אחריות פוליטית. לא רקיתת פוליטיקה במעטת חיצוני של ספרות, אלא שימוש במוקד ומורכב בי ספרות לשם השגת מטרת פוליטית. דומה שבין יש להתבונן בסגנונו של עוז המוכר לנו כבר מספר דיו הקודמים. גם בספר זה לא יקשה לזהות את הלשון הטיפוסית של המספר; התחבולות הטיפוסיות הכוללות שימוש אינטנסיבי באנלוגיה, משרי כות ניגודים מורכבות וסמליות שופעת, שהיו כבר לשם דבר ביצירתו של עוז. אך המרעחו של עוז לבחור כאן דווקא בשפה סיפורית זאת היא בעיני גם הכרעה פוליטית. אלה הן טכניקות שנוצס השיי בוש בהן הוא בבהינה היגד פוליטי על המציאות של קיבוץ גרנות והחברה הישראלית של שנות הששים; הכרת המאופיינת עלידי מידה לא מבר טלת של חוסר יציבות והעדר קונקרטיים. הרומן מבליט גודש של טכניקות ספרותיות המעידות על איוו מלאכותיות אימננטית של חיים העומדים בפני אכז. חיים המשווים לעצמם קליפה כוזבת העומדת להתבקע בכל רגע. זוהי מציאות ספרותית שבת התזיה מתגלגלת בהמשך העלילה לסיטואציה ממי שית- כמו, למשל, דמינותיו של יונתן על בנימין טרוצקי, אביו המשרר, המודיע לו באישון לילה כי יבוא אליו לאמריקה. כך מצעב עוז את הנסיבות התברתיות והנפשיות שבהן אבזה דרכה הפוליטית של הנועת העבודה.

זוהי גם נקודת המוצא שממנה ראוי לשפוט את הרדידות הפסיכולוגית של חלק הדמויות, ואת חוסר המהימנות הריאליסטי של פיתוח העלילה, אשר צוינו כבר עלידי מבקרים אחרים. דומה שדווקא המטרות העלילתיים ודרכי בניית הדמויות הנר אים לעתים כקלים מדי וכסותים בעוצמה רבה מדי אל הרובד המשגי, הם פתרונות אורגניים במסגרת של דרך סיפורית הרוכשת לה כאן כשמועות פוליטיות מובהקות. עוז מצליח באמצעותם לנטרל, למשל, את אפקט ההבנה והסליחה האנושית שעשוי להתלוות לאיפיון פסיכולוגי מורכב. אפקט שעלול לשטש את האמירה הפוליטית השופעת; אמירה ספרותית המחפשת ואף מוצאת אשמים לכשלון פוליטי.

עוז מחתה את דעתו, כי שרשי הכשלון חוח טמונים עוד בתקופה של לפני מלחמת ששת הימים, ואולי כבר שנים רבות לפני כן. זאת, כמובן, בניגוח להשקפה הרואה בשליטתנו על הפלשתינאים ובי אווירה שלאחר מלחמת ששת הימים את הגורמים המרכזיים לשקיעתה של המערכת הפוליטית הוותיקה. ואכן, החוס העלילתי של הרומן אינו מטיל את האשמה רק על דור הבנים, ואת אחריות של דור שנלכד בסבך ההרואיות שלו. והמתיחסות אל דור האבות היא בעיקרה ביקורתית. כמו, למשל, התח בוננות בלוי אשכול המופיע כגיבור ברומן ומייצג בו גם עיוורון ואיבוד של חוש מציאות. קרובה לו בי רומן דמותו של המנהיג והעסקן יולק ליפשיץ. אכיו של יונתן, האטום למצוקותיו ולאוסו של דור הבנים.

כדי לבחון את עוצמתו הפוליטית של הרומן יש לברר גם את המתחים שהוא יוצר בין הופעתם של מושגים ודמויות במציאות הפוליטית והאידיאולוגיות לבין עיצובם הספרותי המחודש ביצירה. כך מעריך עוז מחדש את מקומה של מלחמת ששת הימים בתרבותנו הפוליטית, וכך הוא מעלה בחדש את השאלה בדבר חסיקו של הקיבוץ כאונוגארד הפוליטי והחברתי של חנועת העבודה ושל הנועם הציונית בכלל. באמצעות הפיתוח העלילתי של המשולש דימונה-יונתן-עזריה הוא מעמיד את שאלת חינוחנו הפוליטית של דור הבנים, ובהמשך לכן: האם באמת בני העליות המאוחרות, המיוצגים ברומן עלידי דמותו של עזריה גיטלין הם החחלק האותנטי לדור הבנים? או במלים אחרות: האם, לי משל, נציגי עיירות הפיתוח הם האלטרנטיבה הפזי ליטית לדור הפלמ"ח ולממשיכיו? או שמא ללא התחדשות אידיאולוגית ונפשית אמיתית נדונה חנו עת העבודה להתכנסות ממיתה באותה "מנוחה נכחי נה", כפי שהרומן אכן מסתיים בה? האם ראית השחירות של עזריה גיטלין היא כלי פוליטי שניתן לסמוך עליו, אי שמא עלינו להישמר מבעל ההזיות החפץ לכבוש את שדה הפוליטיקה הישראלית ב- מעולת בוק ומרצת וחסרת ממש?

המלה הספרותית אישורה לעוז לבחון דימויים אידיאולוגיים שבאמצעותם הורגלו רבים לנתח ולשיטוט את המציאות החברתית והפוליטית שלנו. והיי שג הספרותי של "מנוחה ובנוחה" הוא ביכולתו להבי ליט את היתרונות שעשויות להעניק הרגישות והי יצירה הספרותית בעת טיפולן בשאלות פוליטיות.

(שודר ב"מוסף ודיז לספרות" של "קול ישראל"

שבשיבת הדפס וולמן)